
A magzat jogi helyzete művi megtermékenyítés esetén

Jobbágyi Gábor*

Bár Magyarországon a nyolcvanas évek végén megszületett az első „lombikbébi”, s ezt követően a beavatkozás gyakorivá vált, a törvényi szabályozás „Az Egészségügyről” szóló törvényig (1997. évi CLIV. törvény 165-187.§) hiányzott. A törvényt megelőző publikációk közül kiemelkedő Nizsalovszky Endre tanulmánya,¹ aki még a beavatkozás megjelenése előtt fejtette ki aggályait. Bodnár Béla és Bodnár Zoltán könyve² és Sándor Judit tanulmánya³ szintén a hatályos magyar szabályozás előtt keletkezett, s mindkettő az eljárások pozitív vonatkozásait hangsúlyozza. A forgalomban volt orvosi etikai-bioetikai szakkönyvek⁴ gyakorlatilag nem foglalkoznak a kérdéssel, nem szól róla a korabeli orvosetikai kódex,⁵ a törvény megjelenését nem követték kritikai szemléletű feldolgozások. (Gyöngyösi Zoltán könyvében részletesen ír a kérdésről;⁶ azonban műve inkább a hatályos joganyag kommentárja.) A magyar szakirodalom és publicisztika az elmúlt évtizedben a magzat helyzetét az abortuszkérdéssel kapcsolatban bőven elemezte, viszont ez az értékelés a művi megtermékenyítés során elmaradt.

Így mondhatjuk, hogy a magzat helyzete a művi megtermékenyítés során a magyar jogirodalomban – különösen a hatályos jogszabály megjelenése után – teljesen feldolgozatlan. A hiány a miatt különösen feltűnő, mert a terület a külföldi szakirodalomban élesen vitatott és bőségesen feldolgozott, melyről a későbbiekben részletesen szólok. Megjegyzendő, hogy a művi megtermékenyítés problémaköre napjainkra rendkívül komplexsé vált; a magzat helyzetén kívül magában foglalja többek közt a magzatkísérletek, magzati beavatkozások (genetikai), az ivarsejt és

* Egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar.

¹ *Nizsalovszky Endre*; A születésszabályozás egyes változásainak jogi vonatkozásai (1970). in: Tanulmányok a jogról. Akadémiai Kiadó 1984. 279-306. old.

² *Bodnár Béla-Bodnár Zoltán*; Lombikbébi és társai. Kossuth Könyvkiadó 1988.

³ *Sándor Judit*; A humán reprodukciós orvosi eljárások jogi szabályozásáról. Acta Humana 1996. No.25., 29-46. old.

⁴ *Dr. Kovács József*; A modern orvosi etika alapjai. Medicina 1997. nem szól el kérdésről, *Gaizler Gyula*; Bioetika. Pázmány Könyvek 1999. röviden szól róla (59-63.old.), röviden szól róla *Dr. Széll Kálmán*; Egészségügyi etika. Pécs 1995. (174-179. old.).

⁵ Orvosetikai Statútum. Magyar Orvosi Kamara 1988.

⁶ *Gyöngyösi Zoltán*; Az élet és test feletti rendelkezések joga. HVG ORAC 286-375. old.

magzattárolás kérdését, a klónozást. Az összetett problémakör már egy új orvosi tudományág megjelenését okozta, ahol a magzat „páciens” szerepel.⁷ (A jogász számára nehezen értelmezhető a kérdés; ha a magzat „páciens”, miért lehet elpusztítani?)

Hazánkban az 1972. évi II. törvény hallgat a kérdésben, majd megszületik a 12/1981. (IX.29.) EüM. számú rendelet „A művi beavatkozással történő megtermékenyítésről”.

A rendelet rövid 8 §-ban szól az eljárásról; bár ez a jogszabályból nem derül ki; értelemszerűen a *testen belüli művi megtermékenyítést rendezi*.

A donorral történő megtermékenyítés csak akkor lehetséges, ha a férj spermájával történő megtermékenyítés nagy valószínűséggel nem eredményezi egészséges gyermek születését (6.§ (1) bek.). A rendelet melléklete szerint a férj és feleség tudomásul veszik, hogy a születendő magzat státusza a vérszerinti gyermekével azonos. A rendelet hatályát az egészségügyi szervek (például DOTE) kiterjesztették a méhen kívüli megtermékenyítésre a nyolcvanas évek végén, a féoldalas, 3 pontos „tájékoztató” és negyedoldalas, 4 pontos „Nyilatkozat” alapján végezték a beavatkozást. Az ivarsejtek, petesejtek kezelését, tárolását, a létrejött magzatok helyzetét semmi nem rendezte, de a „Nyilatkozatot” 3. pontja szerint a műtét kockázatát a férj és a feleség vállalja. A költségek viseléséről, összegéről szintén nincs szó.⁸

A magyar jogi szabályozásból és orvosi gyakorlatból látszik, hogy évtizedeken keresztül jogi háttér nélkül végezték a beavatkozást, majd a nyolcvanas évek végétől összefolyt a *testen belüli és a testen kívüli* művi megtermékenyítés jogi és orvosi gyakorlata. Ez azért is problematikus, mert a testen kívüli művi megtermékenyítés lényegesen több erkölcsi-jogi aggályt vet fel. A művi megtermékenyítés testen kívül módszere (lombikbébi) először 1978-ban járt sikerrel; ekkor Edwards és Steptoe beavatkozása után megszületett Louise Brown. A nemzetközi és hazai szakirodalomban ugyanazt a beavatkozást többféle szakszóval jelölik (in vitro fertilizáció IVF, embryo transfer, Retortenbaby).

A beavatkozásnak lényegesen több variációs lehetősége van az előzőekben elemzett esettel szemben, mivel a megtermékenyítés történhet anyai és donor petesejttel, illetve apai és donor ivarsejttel, lehetséges az is, hogy a megtermékenyített petesejtet idegen nő hordja ki. Magyarországon először 1988-ban született gyermek a módszer segítségével. (Haán Zsuzsanna).⁹

A hazai tárgykörben írt tanulmányok eddig a beavatkozások pozitív oldalait hangsúlyozták; a vitatott kérdéseket mintegy mellékesen, elbagatellizálva adták elő.

Ezért komolyabb vita hazánkban nem alakult ki. Ma nem merülhet fel a módszer tömeges alkalmazása és jogi szabályozása után a folyamat visszafordíthatósága; az esetleges aggályokat a hatályos jogszabályok esetleges módosítása során lehet figyelembe venni. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a fő érvet sem a beavatkozás

⁷ Frank A. Chervenak, Asim Kurjak, Zoltán Papp; The Foetus as a Patient (The Pantheon Publishing Group. 2002.)

⁸ Ld. 2. alatt 221-225. old.

⁹ Ld. 2. alatt 54. old.

mellett; a módszerrel, egyébként terméketlen párok gyermekhez juthatnak, s ez a kapcsolat többször közelebbi anyai-apai élményt ad, mint az örökbefogadás.

Jogi aggályok:

Az ember eldologiasodása. Az élet keletkezése kiszakad természetes folyamatából, s laboratóriumi körülmények között „technizálódik az élet keletkezése”¹⁰ (vagy mint Laufs mondja „instrumentalizálódik az emberi élet”¹¹). Ennek során fennáll a veszély, hogy a sikeres megtermékenyítés után nem „ember” keletkezik, hanem „dolog”. Vagyis az emberi egyedfejlődés kezdeti szakaszában a keletkezett „eredmény” jogon és orvosi etikán kívül marad, s mintegy „szabad rendelkezés” tárgyává válik. Ez a veszély a beültetésre nem kerülő magzatok, a magzatkísérletek esetén különösen súlyos, mivel az ún. „fölös magzatokat” (jövendő embereket) egy idő után vagy megsemmisítik, vagy magzatkísérletekre szabadon felhasználják. Ezen magzatokat a „felhasználásukig” fagyasztják, melynek során jelentős részük elpusztul (a „csinált és eltüntetett gyermek” kategóriája, mint Peterson nagyon találóan megjegyzi; „gemachte und weggemachte Kinder”¹²).

E folyamatban a gyermek nem férfi és nő szerelmi egyesülésének „gyümölcse”, hanem egy olyan orvosi beavatkozás „eredménye”, melyben az orvos szerepe meghatározó, az „eredmény” (a gyermek) leginkább az ő munkájának „sikere”. Ezért a férfi-nő kapcsolat háttérbe szorul, a műszerek a laboratóriumi vizsgálatok és eredmények, az orvosi főfelügyelettel szemben. „A gyermeket e folyamatban nem elfogadják, hanem előállítják, nem nemzik, hanem termelik”.¹³ A külföldi szakirodalmi vitákban a beavatkozás megengedhetőségének kérdése mellett a legélesebb ütközőpont a magzat jogi helyzete az eljárás során.

A vitát több körülmény teszi élessé;

a) a magzat jogállása az abortuszkérdésben is kulcskérdés; ott azonban az anyaméhben lévő, a genetikai anya és apa szexuális együttlétéből származó magzatról van szó, így a magzat státuszával, jogaival szemben elvileg lehet beszélni az anya önrendelkezési jogáról, mely kollízióba kerülhet a magzati jogokkal (tehát a magzat megölésének elvileg az az indoka a liberális felfogás szerint, hogy az anya „méhének használatát” megvonja a magzattól.) A művi megtermékenyítés során fogant magzat testen kívüli megtermékenyítés esetén önálló individuum, akinek státusza, jogai, ha vannak, függetlenek az eljárás többi szereplőjétől; ez esetben tehát szóba sem kerülhet az anya önrendelkezési joga. A méhen kívül létező magzat jogi helyzete így függetlenül, önmagában vizsgálható. A magzat helyzetének ilyen körülmények közötti vizsgálata ugyanakkor visszahat az abortuszkérdésre; hiszen mindkét esetben ugyanolyan emberi magzatról van szó, akinek csak a „tartózkodási helye” különböző. Így, ha a jog státuszt, jogokat ad a méhen kívüli magzatnak, nem zárható el attól, hogy ugyanezt megtegye az anyaméhben lévő magzattal is. Ezért a művi úton fogant magzat státuszjogaival

¹⁰ *Helmut Weber*; Speciális erkölcssteológia. Szent István Társulat 2001. 140. old.

¹¹ *Laufs-Uhlenbruck*; Handbuch des Arztrechts.C.H.Becksche Verlags buchndlung. München 1999.994.old.

¹² Ld. 10. alatt 990.

¹³ Ld. 11. alatt 141. old.

szemben a leghatározottabb ellenállás az abortuszlegalizáció hívei részéről tapasztalható, mivel féltik a magzat önálló státuszának megteremtésétől az abortuszlegalizáció elvi alapjait. A probléma azonban megkerülhetetlen a nehézségek ellenére.

b) Ha a művi megtermékenyítés után fogant magzatnak „státuszt”, védelmet adunk, éles jogi kérdésként merül fel a „fölös magzatok”, a magzatkísérletek és a szelektív abortusz kérdése. A művi megtermékenyítés testen kívüli módszerénél a siker érdekében általában többes megtermékenyítést kísérelnek meg, amely sokszor be is következik. A beültetésre kerülő magzatok esetében így gyakori az ikerterhesség, ahol gyakorlati kérdésként merülhet fel a szelektív abortusz kérdése; tehát az, hogy a méhen belüli magzatok között valamilyen szempont szerint választhassanak, csökkentsék számukat.

A beültetésre nem kerülő emberi élőlényeket viszont vagy „fagyasztják” tartálékolva őket későbbi beültetésre vagy magzatkísérletre, vagy közvetlenül elpusztítják, illetve magzatkísérletekre használják fel őket. Itt jutunk el a nagy és hatalmas kérdéshez; hogyan lehetséges mindez, ha a művi úton fogant magzatnak „státusza”, jogi védelme van? Ezért igyekszik a gyakorlati alapokon álló orvos- és jogtudomány „eldologiasítani” ezen az úton létrejött magzatot, hogy minden jogi és erkölcsi korlát nélkül lehessen „rendelkezni” vele.¹⁴ A probléma így csak látszólag elméleti, gyakorlati súlya hatalmas, éppen úgy, mint az abortuszkérdés esetében; valójában az ember jogi státuszának kérdéseként merül fel. Így a kérdés megválaszolásánál pontosan ugyanazokkal a kérdésekkel kerülünk szembe, mint az abortuszlegalizácónál; mi a magzat, mikor kezdődik az emberi élet stb., azzal a különbséggel, hogy a mesterséges úton fogant magzat IVF esetén „más helyen van”.

Ezért a jogállami orvosi-jogi-filozófiai-teológiai szakirodalomban mintegy 25 éve párhuzamosan és egyenlő súllyal folynak a magzati státuszviták az abortuszlegalizáció és a művi megtermékenyítés esetén, míg nálunk napjainkig a kérdés feltevése sem történt meg a művi megtermékenyítés során. A magyar orvosi jogi szabályozás e területen is eltér a nemzetközi etikai normáktól és a nemzeti szabályozásoktól.

A hatvanas évektől a testen belüli, a nyolcvanas évek végétől a testen kívüli művi megtermékenyítést nagy számban alkalmazták hazánkban úgy, hogy jogi, etikai állásfoglalások, iránymutatások nem voltak, hiányzott a jogi-erkölcsi tudományos háttér. A kérdés kidolgozására, megtárgyalására nem hívtak össze interdiszciplináris bizottságot, mint számos külföldi országban. A helyzet enyhén szólva kaotikus volt, mert a korábban említett 12/1981. (IX.29.) EüM. rendelet „A művi beavatkozással történő megtermékenyítésről” a minimális törvényességi igényeket sem elégítette ki. Ezért joggal állapíthatta meg 1996-ban Sándor Judit, hogy a visszaélésekkel szemben nincs garancia és fennáll a veszély, hogy az ország „reproduktív tranzit országgá válik”, illetve „honfitársaink... jó pénz reményében akár béranyasági, bérterhességi vagy ivarsejt-eladási tranzakciókban vesznek részt”.¹⁵

¹⁴ Ld. részletesen: *Jobbágyi Gábor*; A méhmagzat életjoga. Szent István Társulat, 1997. 198-201. old.

¹⁵ Ld. 3. alatt 46. old.

Ennek valószínűsége abból is fakad, hogy a joganyag garanciális-korlátozó részt nemigen tartalmaz, alapvetően a szülész-nőgyógyász szakma érdekeit fejezi ki. Ehhez tegyük hozzá azt az érdekességet, hogy a 12/1981. (IX.29.) EüM. számú rendelet csak „Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó magyar állampolgár nőnél tette lehetővé a beavatkozást, ezt a 7/1989. (III.22.) SZEM. r. feloldotta azzal, hogy Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó nőnél végezhető el a beavatkozás, míg hatályos törvény semmiféle állampolgársági és tartózkodási helymegkötést nem tartalmaz. Ezért a hatályos törvény a korlátozások hiányával együtt zöld utat nyit annak, hogy „reproduktív tranzit ország legyünk” amitől óvott Sándor Judit.

Vizsgáljuk meg, miért ütközik az Eütv. vonatkozó rendelkezése az Alaptörvénybe, és a hatályos jogba. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) *Szabadság és felelősség* részének *II. cikkében* kimondja; „*a magzat életét a fogamzástól kezdve védelem illeti meg.*” Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése kimondja *a diszkrimináció tilalmát*. Ezzel összhangban az 1992. évi LXXXIX. törvény (A magzati élet védelméről) a preambulumban kimondja; „A fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel.” (Megjegyzendő, hogy ebben a törvényben – bár véleményünk szerint nem megfelelő – konkrét magzatvédelmi rendelkezések találhatók; pl. a terhességmegszakításra csak indikáció fennállása esetén, időkorlátozások között kerülhet sor (6.§). A terhességmegszakítás előtt az anyának kétszeri tanácsadáson kell részt vennie, ahol a *magzat megtartása érdekében, többek közt tájékoztatják a fogantatásról, a magzat fejlődéséről.*)

A hatályos Ptk. (2013. évi V. tv.) 2:2.§ (1) bekezdése kimondja; „A jogképesség az embert, ha élve születik fogamzásának időpontjától illeti meg.” A 2:3.§ szerint a gyámhatóság gyámot rendel a magzat részére, ha az a magzat jogainak megóvása érdekében szükséges. Hasonlóan rendelkeznek az Alkotmánybíróság döntései. Az 1991. december 17-én hozott 64/1991.(XII.17.) AB határozat alapvetően az abortuszlegalizációról szól, de egyes megállapításai értelemszerűen vonatkoznak a magzat jogi helyzetére művi megtermékenyítés esetén is.

A határozat c) pontjában fontos elvi megállapításokat találunk. Részletesen szól itt a testület *az állam életvédelmi kötelezettségeiről*. „Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi élet és lét feltételeit is védi.” Itt a védelem tárgya „az emberi élet, mint érték”. Az állam ezen életvédelmi kötelezettsége „kiterjed *a keletkezőben lévő emberi életre csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására.*”

Az Alkotmánybíróság a továbbiakban rámutat; nem lehet a nasciturusok között különbséget tenni a fejlettségi fok alapján. Az ilyen külföldi alkotmánybíróági ítéletek mindig nagyon vitatható gyakorlati kompromisszumot támasztanak alá; „miért érdekelt pl. erősebben az állam az érettebb magzat megmaradásában, mint a három hónapnál fiatalabbéban, holott – ha megvédi, az is megérett volna. Mivel a magzat egész magzati léte során ugyanúgy potenciális emberi élet, milyen alapon lehet védelme intenzitását szakaszokra bontani.”

A határozat d) pontja szerint a problémát az okozza, hogy az ember biológiai és jogi fogalma közti viszony kérdésessé vált. „Biológiai (főleg genetikai) szempontból az egyedi emberi élet nem a születés és halál, hanem a fogantatás és halál közötti

egységes folyamat”, jelenti ki a testület. S ennek – az orvosi technika, s beavatkozások révén is – az a következménye, hogy „a magzat individualitása felerősödik”. A változások tehát abban az irányban hatnak, hogy a „mindennapi »természetes« ember fogalom a magzatot is jelölje”. Tehát az alapvető probléma az, hogy „*az ember jogi fogalma kiterjedjen-e a születés előttre, egészen a fogantatásig*”.

Kimondja a d) pont azt is; „Nem lehet semmit sem visszavenni az ember eddig elért jogi pozíciójából. E szerint a jogalanyiség köre nem szűkíthető (3. pont). Hasonlóak a nemzeti és a nemzetközi jogalkotások.

A nemzeti jogalkotásokban közös vonásnak tekinthető több, kevesebb különbséggel; (Ezek a szabályok immár *kizárólag* a *művi megtermékenyítésre* vonatkoznak.) *Magzatvédelmi eszközök* az eljárásban:

- a létrehozott magzatok számának maximalizálása;
- a magzatkísérletek erőteljes korlátozása;
- a fölös magzatok elpusztításának tilalma, tilalom olyan magzatok létrehozására, melyet pusztán kutatási céllal hoztak létre;
- a család stabilitásának védelme a születendő gyermek érdekében – ezért az igénybevétel lehetőségének korlátozása;
- a béranyaság (dajkaterhesség) elutasítása;
- a nem megválasztásának tilalma, kivéve a nemhez kötött öröklődő betegségek elkerülését;
- a klónozás tilalma, az emberi ivarsejtek állati ivarsejttel történő megtermékenyítésének tilalma (kimérák létrehozása), halott ivarsejtjeinek felhasználási tilalma.

Németország. A 88. „Német Orvosnapon” 1985-ben a hivatáserkölcsei szabályok körében szabályozták a kérdést, meglehetősen konzervatív szemlélettel, majd a *Benda Bizottság* készített jelentést 1985-ben, mely kiindulópontja lett a későbbi törvényi szabályozásnak. A probléma fő témáját jelentette az 1986-os Berlinben tartott Jogásznapoknak. A német törvényhozás 1990. október 24-én alkotta meg az előzmények figyelembevételével az „Embrió-védelmi törvényt” (*Embryonen-Schutzgesetz*). A törvény meglehetősen korlátozó az „embrió életjoga” védelmében, mert az embrió „emberi lény” és nem a „szülők és orvosok termékeként létezik”. A törvény ennek ellenére önálló státuszt nem ad a magzatnak. A magzat (embrió) érdekében való legfontosabb korlátozás, hogy legfeljebb 3 petesejtet lehet *megtermékenyíteni* és *beültetni* egy ciklus alatt, s ez okból a „fölös magzatokon” végzett magzatkísérlet is kizárt. Tilos a klónozás, a kimérák, hibridek előállítás és a halál utáni megtermékenyítés, valamint a petesejt adományozás. Ezen szabályok oka nyilvánvalóan az, hogy kizárják a magzatkísérleteket, az embrióadományozást és a „fagyasztást”. („Importált embrióval lehet kísérletezni” szintén szigorú szabályok szerint.) Figyelmet keltő egy legutóbbi bírósági ügy, ahol 5 éves börtönbüntetésre, és 1 millió euró kártérítésre ítélt a tartományi bíróság (Oberfrank) egy 57 éves orvost, mert idegen nő megtermékenyített petesejtjét ültette be az anyába.¹⁶

¹⁶ Lebensforum 2015/4. 20. old.

Nagy-Britannia 1990-ben alkotta meg a Human Fertilisation and Embryology Act-ot, miután a *Warnock Bizottság* 1984-ben javaslatot készített a szabályozásra. A törvény létrehozta a Humán Fertilizációs és Embriológiai Hatóságot, amely meghatározza a művi megtermékenyítés részletes szabályait, és eseti engedélyeket ad ki művi megtermékenyítési eljárás végrehajtására.

Franciaország 1994-ben fogadta el a művi megtermékenyítésre vonatkozó jogszabályait, több éves előkészítő munka után (Eü. tv. 152. §, Code Civil 311-319. § és 331. §). Az eljárás célja, hogy patológiás meddség esetén nyújtson segítséget, házasságban élő, vagy legalább két éve élettársi kapcsolatban élő férfinak és nőnek. Az eljárás csak olyan ivarsejtekkel végezhető, melyeknek legalább egyike a szülőpártól származik. A folyamat ellenőrzésére itt is a „Művi megtermékenyítés Orvosi és Biológiai Nemzeti Bizottsága” alakult meg. A törvény a magzat státuszáról nem szól, de védi az emberi jogi integritását és egyediségét. A szabályozás utal a Code Civil 16. §-ra, mely minden személy egyéniségét és méltóságát védi az élet kezdetétől. (Bár megjegyzendő, hogy a Code Civil vonatkozó szakasza 1975. július 9-én megsemmisítésre került.)

Az Európai Unió állásfoglalásai közül a következők emelhetők ki;

Az Európai Parlament 1989. március 16-án fogadta el a „Rothley jelentést” és a „Casini jelentést”. Ezt megelőzően hosszú évek vitái és szakértői meghallgatások után 1988. október 31-én a Politikai Bizottság egyhangúlag határozatot hozott, mely szerint „egyértelmű, hogy az élethez való jog a fogamzás pillanatában kezdődik, s az ember genetikai identitásának védelme „mélyen az emberi személyiség méltóságában gyökerezik.”

A Rothley és Casini jelentések elutasítják a magzatkísérleteket, kivéve a magzat javára szolgáló beavatkozásokat. A Rothley jelentés szerint; „Az ember soha nem tekinthető tárgynak, hanem mindig el kell ismerni személyiségét. Jogi és Politikai rendszerünknek ez az alapelve kategorikusan megtiltja, hogy az emberi lény totálisan mások rendelkezésére álljon”.

A Casini jelentés szerint; „Tudatában vagyunk az emberi életvédelem szükségességének a megtermékenyítéstől kezdve”. A magzatnak (embriónak) joga van az élethez, a családhoz, a genetikai identitáshoz és „az emberi személy védelméhez való joghoz”.¹⁷

Hasonlóak az Európa Tanács döntései: Az 1046/1986. határozat szerint; „Az embriónak és a magzatnak minden körülmények között részesülnie kell az emberi méltóságnak kijáró tiszteletben. Az 1100/89. határozat szerint; „Az emberi embrió, bár különböző egymást követő fázisokban fejlődik (csírasejt, morula, csírahólyag, beágyazódás előtti embrió, embrió, magzat), mindenképpen szervezetének fokozatos differenciálódását mutatja, és mégis folyamatosan megőrzi saját biológiai és genetikai identitását”.

Mindkét testület elutasítja azt a szemléletet, mely a fogamzástól számított 14 napig „prae embrióról”, a „fogamzás termékeről” szól és az időpontig ki akarja vonni a magzatot a törvények hatálya alól.

¹⁷ Parlamento europeo per uno statuo guiridicodell' embrione umano. Edizione Cinque Lune, 1989. 14. old.

Az Európa Tanács és az Európa Parlament fenti határozatai alapvetőek a magzat státuszának, jogainak meghatározása szempontjából – alapvetően a méhen kívüli magzat tekintetében művi megtermékenyítés esetén.

Az Európa Tanács 1997. április 4-én Oviedoban hozta meg Egyezményét „az emberi lény jogainak védelméről a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel”, melyet az Országgyűlés a 2002. évi VI. törvénnyel hirdetett ki. Az egyezmény preambulumban kijelenti, hogy a „biológia és az orvostudomány nem megfelelő alkalmazása az emberi méltóságot veszélyeztető cselekményekhez vezet” és meg kell védeni az „emberi lény” méltóságát, alapvető jogait és szabadságjogait. A törvény nem határozza meg az emberi lény fogalmát, s a védelem kezdő és végső időpontját, viszont rendelkezik az „Embriókon végzett in vitro kutatásról” (18. cikk). Szűkszavú a fenti cikk az embrió védelmével kapcsolatban. Ha a törvény engedi az embrióban végzett in vitro kutatást, az embriónak megfelelő védelmet kell adni, illetve emberi embriót kutatási célra nem lehet létrehozni (18. cikk). A reprodukciós technikát tilos a születendő gyermek nemének meghatározására felhasználni.

Milyen *közös következtetéseket* lehet levonni a magyar Alaptörvényből, jogszabályokból, AB határozatokból?

Az Alaptörvény, a jogszabályok, AB határozatok egységesen a *magzat* fogalmát használják, az Eütv. kivételével nem ismerik az embrió fogalmát. Ebből következik, hogy a jogforrások *elutasítják a magzati élet jogi szakaszolását*.

A fenti jogforrások a *fogamzástól védik az emberi életet jogilag, mint értéket*. Bár a jogszabályok csak *feltételes jogképességet adnak a magzatnak a fogamzástól kezdve*, ez az élveszületéssel válik teljessé. A feltételes jogképességnek, *mely a fogamzástól kezdődik*, számos védelmi szabálya van a magyar jogban (ld. pl. a Ptk. gyámrendelési szabályát, az 1992. évi LXXXIX. tv. korábban említett védelmi rendelkezéseit, a Btk.-nak az illegális magzatelhajtás tilalmára vonatkozó rendelkezését stb.). Az EU döntései szintén egyhangúlag a fogamzástól védik a magzat életét, s elutasítják a magzati élet szakaszolását. A nemzeti jogalkotások is – igaz különböző módszerekkel – védik a művi megtermékenyítés során fogant magzatokat.

Ezek után vizsgálható, hogy az Eütv. vonatkozó rendelkezései mennyiben ütköznek a fentiekkel. Először a 165.§ megkülönbözteti az *embriót* és a *magzatot*, s kijelenti, hogy „magzat a *méhen belül fejlődő emberi lény, a terhesség 12. hetétől.*” |Embrió viszont minden emberi embrió a *megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig.*/ Majd 179.§ (3) bekezdése szerint „a testen kívül létrejött embriót a méhmagzat jogállása a beültetés napjától illeti meg”. Bevezetőben meg kell említeni a két rendelkezés *döbbenetes logikátlanságát, ellentmondását*.

A beültetésre ugyanis az anyaméhbe a *megtermékenyítés után, de alapesetben a 12. hét előtt kerül sor*. Akkor *minek tekinthető a törvény szerint a beültetett magzat (embrió) a 12. hét előtt?* A 165.§ szerint *embriónak, vagy a 179.§ (3) bekezdése szerint magzatnak?* Melyiknek a jogállása illeti meg?

Az alapvető logikai értelmetlenségben további hatalmas Alaptörvény, illetve jogszabály ellenesség, hogy az Eütv. – szemben a hatályos joggal – szakaszol a

fogamzás után (ezzel egyenértékű, a törvény által használt „megtermékenyítés” szó, mivel a törvény szerinti „emberi embrió” ugyanolyan teljesen *egyedi genetikai felépítéssel* rendelkezik, mint a magzat).

Nem vitatható, hogy az orvostudomány különbséget tesz a magzati fejlődésben (ld. az Európa Tanács 1100/89 döntését). Ez azonban nem jogi, hanem orvostudományi fogalom. Ez nem változtat azon, hogy a hazai és a nemzetközi jog egységesen magzatról beszél a fogamzástól (megtermékenyítéstől) kezdve, ezzel elutasítva a szakaszolást (illetve, ha használják az embrió fogalmát, kimondják, hogy az embriót a magzat jogállása illeti meg. Pl. német jog). Az Eütv. azonban egy orvosi fogalmat von be az egybehangzó jogi fogalmak körébe, ezzel megteremti a magzatok közötti diszkrimináció Alaptörvény, és jogszabály ellenes lehetőségét. Mindebből következik, hogy e törvény a későbbiekben az „embriónak” semmilyen jogi védelmet nem ad. Sőt – bár ezt nem mondja ki a törvény, „dolognak” tekinti az „embriót” (a magzatot), mellyel „rendelkezni lehet”. Így:

- A törvény a magzatokkal kapcsolatban többször használ dologi jogi fogalmakat („embrióadományozás”, „embrióletét”, „embrió birtoklás”, „rendelkezési jog az embrió felett”, „embrió felajánlása - visszautasítása” stb.);
- Nem korlátozza a művi megtermékenyítés során létrejött magzatok számát, így a „fölös” magzatok viszonylag könnyen felhasználhatók magzatkísérletekre;
- Széles körben engedélyezi – gyakorlatilag szabad mérlegelés alapján – többes terhességben a magzatok számának csökkentését /Eütv. 185. § (2)/;
- A törvény létrehozta a Humán Reprodukciós Bizottságot (tv. 186. §), a testület azonban nem *egyedi esetekben* ellenőrzi a művi megtermékenyítést, hanem *általában* csakúgy, mint a magzatkísérleteket is csak általános tervdokumentáció alapján ellenőrzi.
- Hiányoznak a művi úton fogant magzat *önálló védelmére* vonatkozó rendelkezések.
- Az ún. „fölös magzatok” esetében (beültetésre nem került magzat) a szülőknek „rendelkezési jogot” ad, melynek során felhasználhatók a magzatok magzatkísérletre vagy más személyeknél való beültetésre. E körben a tv. *nem zárja ki ellenérték* adását, ezzel elvileg lehetővé teszi a „magzatkereskedelmet”.
- „A fel nem használt” embrió 5, illetve 10 év után „megsemmisíthető”.

Összevetve a magyar jogszabályt a külföldi jogforrásokkal és nemzetközi egyezményekkel látható, hogy a *magyar jogszabály korlátozást minimális mértékben tartalmaz, hiányzik belőle a magzat önálló védelme, s bár nem mondja ki, szemléletéből következik a méhen kívül fogant magzat „eldologiasítása”*. Mindez szemben áll a nemzetközi joggyakorlattal és a szokásjoggal is, de a vonatkozó, idézett magyar jogforrásokkal.

Mindebből következik, hogy az emberi magzat más státusba kerül attól függően, hogy természetes úton fogant – s „méhen belül” van – vagy művi úton, s „méhen kívül” van. Ez a jogképesség egyenlőségének diszkriminatív megsértése

azonkívül, hogy komoly gyakorlati jogi kérdéseket is felvethet (pl. mikor kezdődik a művi úton fogant magzat jogképessége elveszületése esetén?). (Jegyezzük meg, hogy az Eütv. „dologiasítási szemlélete – igaz elnagyoltan, az elméletben is megjelenik. Gyöngyösi Zoltán ugyanis kijelenti; „ki kell zárni, hogy az in vitro embrió emberi lény”, s mivel az ivarsejtek a donorok tulajdonát képezik, így a Ptk. szerint „dologegyesülés” történik a megtermékenyítésnél, melynek nyomán „közös tulajdon keletkezik”, amely „munka eredménye”, így semmi akadály a vele való szabad rendelkezésnek.¹⁸

A művi megtermékenyítés során fogant magzat – testen kívüli megtermékenyítés esetén – *önálló individuum*, akinek státusza, jogai függetlenek az eljárás többi szereplőjétől; ez esetben tehát *szóba sem kerülhet az anya önrendelkezési joga. A méhen kívül létező magzat jogi helyzete így függetlenül, önmagában vizsgálható*, hiszen mindkét esetben *ugyanolyan emberi magzatról van szó*, akinek csak a „tartózkodási helye” különböző. Ha a művi megtermékenyítés után fogant magzatnak „státuszt”, védelmet adunk, éles jogi kérdésként merül fel a „fölös magzatok”, a magzatkísérletek és a szelektív abortusz kérdése.

A művi megtermékenyítés testen kívüli módszerénél a siker érdekében általában *többes megtermékenyítést* kísérnek meg, amely sokszor be is következik. A beültetésre kerülő magzatok esetében így gyakori az ikerterhesség, ahol gyakorlati kérdésként merülhet fel a szelektív abortusz kérdése; tehát az, hogy a méhen belüli magzatok között valamilyen szempont szerint választhassanak, csökkentsék számukat.

A beültetésre nem kerülő emberi élőlényeket viszont vagy „fagyasztják” – tartálékolva őket későbbi beültetésre vagy magzatkísérletre – , vagy közvetlenül elpusztítják, illetve magzatkísérletekre használják fel őket.

Itt jutunk el a nagy és hatalmas kérdéshez; hogyan lehetséges mindez, ha a művi úton fogant magzatnak „státusza”, jogi védelme van? Ezért igyekszik a gyakorlati alapokon álló magyar Eütv.-t „eldologiasítani” az ezen az úton létrejött magzatot, hogy minden jogi és erkölcsi korlát nélkül lehessen „rendelkezni” vele.

A továbbiakban a törvényben meglévő Alaptörvény és jogellenes részeket mutatom be. A megtermékenyített petesejtek, („az embriók”, kénytelen vagyok időnként a törvény szóhasználatát követni) a tv. 170.§ (1) bekezdése szerint ivarsejt (női petesejt, vagy férfi ivarsejt) *reprodukciós eljárás végzéséhez*, illetve orvostudományi *kutatás céljából adományozható*. Amennyiben az anyából vagy anyai donorból vesznek – megfelelő hormonkezelés után – petesejtet, egy alkalommal akár 10 petesejt is nyerhető, s az eljárás ismételtető akár az anyánál, akár a petesejt donornál. Így akár a potenciális anyáktól, akár a petesejt donoroktól szinte *korlátlan számú petesejt nyerhető*. Ezek után a potenciális anyák és a donorok részéről nyert petesejtekkel kontrollálatlan *mennyiségű megtermékenyítés történhet*. Így gyakorlatilag nagyszámú „embrió” (magzatot) lehet létrehozni, akiknek sorsára sem a potenciális anyáknak, sem a donoroknak nincs hatása, többek közt azért, mert *azt sem tudják, hogy hány*

¹⁸ Gyöngyösi Zoltán; Az élet és a test feletti rendelkezések joga, HVG ORAC 286-375. o. Logikus kérdés ezen elmélethez; kiknek a „közös tulajdona”, s meddig áll fenn a „rendelkezési jog”? A születésig vagy még ennél is tovább?

megtermékenyítés történt. Bár a 180.§ (3) bekezdése kimondja, hogy embrió kutatás céljára nem hozható létre, viszont reprodukciós célra létrejött embriót már a „jogosultak rendelkezése” alapján *fel lehet használni kutatási célra.* (Jegyezzük meg azonban, hogy a 30/1998. (VI.24.) NM rendeletben található c. pont szerint ivarsejt felajánlható *közvetlenül* orvostudományi kísérlet céljára.)

Így eleve – véleményem szerint – azonnal lehet „rendelkező nyilatkozatot” kérni a „jogosultaktól”, (kik a jogosultak, a férfi ivarsejt adományozó is?), hogy a megtermékenyítésre „fel nem használt” „embriókat” azonnal felhasználják magzatkísérletekre. Ezért magzatkísérletekre eleve nagyszámú embrió állhat rendelkezésre. A magzatkísérleteknek korunkban hatalmas jelentősége van, részben az őssejtkutatás, részben bizonyos betegségek kísérleti gyógyítása terén. Fontos kiemelni, hogy tv. 170.§ (3) bekezdése csak az ivarsejt adományozásáért zárja ki ellenérték adását, az adományozó csak „költséget” kérhet. Viszont az embrió „felhasználása” esetén, (pl. magzatkísérletekre, vagy más személyeknél való beültetés esetén) sem a „rendelkező”, sem az „egészségügyi szolgáltató” részére nem állapít meg ingyenességet a törvény, s a „költségtérítésről” sem szól. Akkor most az Eütv. szerint ez esetben lehet-e költséget vagy ellenértéket kérni akár a „jogosultaknak”, akár a „szolgáltatónak”, ha továbbadják az „embriót”. (Bár a Btk. elvileg korlátot szab, az ivarsejtek, s az embriókutatás szabályainak megsértése esetére, - visszautalva az Eütv.-re – ellenértékről, vagy költségtérítésről itt sincs szó.)

Mindebből „a contrario” arra lehet következtetni, hogy embrióról való rendelkezés, illetve a szolgáltató részéről továbbadás esetén ellenérték, vagy költség kérhető. A fentiekből látható, hogy a művi megtermékenyítés során *létrejött embrió (magzat) érdekeit, jogait semmi és senki nem védi a tv. szerint.* (Bár a 180.§ (2) bekezdése visszautal a 159.§ (1) bekezdésére, az embriót (a magzatot) lehetetlen a „kutatás alanyának” tekinteni.)

Megemlíthető, hogy az Eütv. 202.§ a) pontja a szövet fogalmánál – helyesen – kizárja a spermiumot, a petesejtet és az embriót, viszont sehol nincs szó arról, ha a fentiek nem tekinthetők szövetnek, akkor minek tekinthetők? Az eddigiekből az is látható, hogy a folyamatok – a jogi szabályozás zűrzavara miatt – áttekinthetetlenek, kontrollálhatatlanok.

Az Eütv. 186.§ létrehozta a Humán Reprodukciós Bizottságot. A jogszabályból látható, hogy a testületnek *általánosságban* van engedélyezési, ellenőrzési, s javaslattételi joga, s *nem konkrét egyedi esetekben.* Ezzel kapcsolatban felhozható, hogy a például hasonló angliai szerv (Humán Fertilizációs és Embriológiai Hatóság) *hatósági jogkörben, független, központi, centralizált szervként működik, s hatásköre kiterjed az egész művi megtermékenyítési folyamatra, s az embrionális őssejtkutatásokra is.* A Hatóság minden esetben *egyedi engedélyt* ad ki, melynek végrehajtását szigorúan ellenőrzi. A *Hatóság Gyakorlati Kézikönyvet ad ki,* melyben részletesen szabályozza az eljárásokat, s melyet folyamatosan frissít. (Human Fertilization and Embryology Authority, Code of Practice - 2009-ben már a 8. kiadás.)

A magyar jogszabály Alaptörvény ellenességét, káoszát kizárná, ha a német szabályozáshoz lenne hasonló a magyar. A német törvény nem engedélyezi a

petesejt adományozást, *művi megtermékenyítésnél az anya három petesejtjét lehet megtermékenyíteni, s ezt be is kell ültetni* (tv. 1.§, a szabály megszegői 3 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel sújthatók). A törvény 8.§ szerint az embrió már a megtermékenyítéstől kezdve fejlődőképes emberi egysejtű a sejtmagok egyesülésétől kezdve (8.§ (1) bekezdés). (Embryonenschutzgesetz Eschg 1990.12.13.)¹⁹ Ennek alapján itt dologi jogi fogalmak, „rendelkezési jog”, „ellenérték” „költség”, „magzatkísérlet” szóba sem kerül (ellenérték kizárólag spermaadománynál lehet). Megjegyzendő, hogy a német Alkotmánybíróság két döntésében is a magzatot embernek tekinti és védelemben részesíti (pl. B.Verf.GE 88.203(1993)).

Mindezek után a magyar törvény lehetővé teszi a „szelektív abortuszt” is (tv. 185.§), meglehetősen képlékeny, pontosan nem szabályozott indikációk alapján (pl. egészséges embriók esetén is korlátozható a magzatok száma az anya testi épségének veszélye esetén, mit jelentenek az (1) bekezdésben megjelölt genetikai fogyatékoságok, illetve az anya – visszautalva a (4) bekezdés szerint az 1992. évi LXXXIX. törvényre – kérheti a magzatok számának csökkentését (akár 0-ra?) *válsághelyzet* esetén is!

A fentiek alapján az Alapvető Jogok biztosához fordultam, s kértem forduljon az Alkotmánybírósághoz, hogy állapítsa meg az Eütv. 165-186.§ részleges érvénytelenségét;

- Szűnjön meg a magzat és az embrió 165.§ szerinti diszkriminatív megkülönböztetése.
- A megtermékenyítéstől létező emberi magzat („embrió”) érdekeinek, jogainak tényleges védelme az egész eljárás folyamán hasonlóan a többi magyar törvényhez, s a nemzetközi, külföldi gyakorlathoz
- Szűnjön meg a magzatkísérletek gyakorlati korlátozatlansága.
- Korlátozzák a megtermékenyíthető petesejtek számát.
- Szűnjenek meg a törvényben a dologi jogi fogalmak, mert a „magzati életet a fogamzástól védeni kell” (Alaptörvény, vagyis nem dolog!)
- Mondassák ki, hogy embrió „felhasználásáért”, „rendelkezésért” senki nem kérhet ellenértéket.
- A „szelektív abortusz” Alaptörvényhez illeszkedő pontos szabályozása.
- A Humán Reprodukciós Bizottság – az angol törvényhez hasonló – külön törvényben való részletes, pontos szabályozása, egyedi esetekre kiterjedő engedélyezési és ellenőrzési joggal.

Ezen túl indítványoztam, szíveskedjen *vizsgálatot indítani a Humán Reprodukciós Bizottságnál* a fennálló állapotok tisztázására, csakúgy, mint a *művi megtermékenyítést végző egyes szolgáltatóknál*.

¹⁹ Ld. a 16. alatti német ítéletet.